

НАШ ЈЕЗИК

ЛП св. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Наташа Вуловић Емонтс, др Рајна Драгићевић, др Милена Ивановић,
др Владан Јовановић, др Јелена Јовановић Симић, др Марина Николић,
др Ђорђе Оташевић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjezikisjsanu@gmail.com.

Штампа: *Birograf comp d.o.o.*, Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : *Birograf comp*). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 2 (2021)

САДРЖАЈ

Поводи

- Десет година од одласка прве даме српске лингвистике
(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 1–12

Чланци

- Јован Стејић: српски књижевни језик и његов рјечник – погледи и
визије једног научењака с краја прве половине XIX вијека
(НЕЂО Г. ЈОШИЋ) 13–24
- Нека запажања о интратерминалности у контексту на материјалу
српског језика (ТИЈАНА И. БАЛЕК) 25–37
- Етноними у савременој српској лексикографији: лингвистички и
ванлингвистички чиниоци рјечничке обраде
(МИЛАН Д. ИВАНОВИЋ) 39–57
- Главни правци у проучавању језика права
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 59–70

Прилог

- Ново дело Милосава Ж. Чаркића, проистекло из његових претходних
радова (ИВО ПОСПИШИЋ) 71–84

Прикази

- Мијана Ч. Кубурић Мацура, *Категорија концесивности у савременом
српском језику* (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 85–90
- Илијана Чутура, *Међуоднос ћирилога и ћирилошких израза у савременом
српском језику* (АНЂЕЛА Д. ВАСИЉЕВИЋ) 91–98
- Уйо̀требa ћирилице у јавном ѿпростору (службена и јавна уйо̀требa
ћирилице)* (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ) 99–102
- На темељима народних говора (АЛЕКСАНДРА М. АНТИЋ) 103–110

Хроника

Научни скуп *Актуелна питања српског правописа: Нови прилози српском правопису 2* (ВАЛЕНТИНА М. ИЛИЋ)..... 111–120

Списи Одбора за стандардизацију српског језика

Насиље над српским језиком 121–124
Допис Одбора за стандардизацију српског језика Заводу за унапређивање образовања и васпитања у вези са јужнословенским језицима 125–130

Актуелности

Проблем српског језика у савременом друштву: изазови, проблеми, решења 131–148

In memoriam

Тихи одлазак тихог професора. Академик Иван Клајн (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 149–152
Мр Радојка Вуксановић (СТАНА С. РИСТИЋ) 153–156

Оригинални научни рад
Примљено 15. августа 2021. г.
Прихваћено 19. новембра 2021. г.

ТИЈАНА И. БАЛЕК*

(Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет,
Одсек за славистику)

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ИНТРАТЕРМИНАЛНОСТИ У КОНТЕКСТУ НА МАТЕРИЈАЛУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Истраживања у којима се описује и анализира фазност обично су оријентисана на почетну или завршну фазу ситуације, док је средња (интрагерминална) анализирана успутно, као пратећи елемент двема наведеним, услед своје несамосталности. Стога се у раду проверава дата тврдња (углавном руских научника, али на материјалу српског језика, јер фазност није била чест предмет проучавања у србистичкој литератури) о несамосталности средње фазе путем сагледавања на који се начин она остварује у контексту када је спојена са почетном, односно завршном фазом. Испоставило се да је средњу фазу лакше препознати када је сливена са завршном јер је раније извршење активности на изванредан начин имплицирано. Одређена пажња усмерена је и на утицај глаголског времена на идентификацију интрагерминалности у контексту, те на улогу временских детерминатора у датом процесу.

Кључне речи: интрагерминалност, фазно значење, средња фаза, почетност, сливање, завршна фаза, предикати, детерминатори, глаголска времена.

1. На замишљеној временској оси активности се могу распоредити на неколико фаза: претпочетну, почетну, средњу и завршну.¹ Свака од њих поседује својствена средства изражавања – како граматичка, тј. морфолошка и творбена (нпр. различите префиксе за означавање почетне / завршне фазе: *зайеваиши*, *йроговорииши* / *довући*, *оийеваиши*, *исцедиити*; или пак одговарајуће наставке за облик код личних глагол-

* tijana.balek@ff.uns.ac.rs

¹ Нису сви лингвисти сагласни са датом тврдњом, о чему је писала Хинчагова (2018: 180–185).

ских облика којима се идентификује агенс² – *радим, урадисмо*) тако и лексичка, под којима се, у првом реду, мисли на адвербијалне (често сложене) детерминаторе временског типа попут *још увек, (и) даље, надаље* и сл. Од наведене четири фазе најмање је проучена средња (интратерминална), чији ћемо опис настојати да дамо у овом раду.³ Усмерићемо се на одређена граматичко-лексичка средства којима се интратерминалност презентује, али и покушати да укажемо на особине ситуације у којој се идентификује средња фаза спрам темпоралних особина конкретних глаголских облика. Дата појава разматра се на глаголима у српском језику, а примери су преузимани из електронског корпуса савременог српског језика (даље КССЈ), чија приступна адреса се налази на крају рада.

1.1. Значење средње фазе одликује се актуелизованом лимитивношћу са границама које могу да се не истичу посебно (код делимитативних глагола)⁴ или пак да буду наглашене (код пердуративних)⁵ (Поповић 2008: 190). Сматрамо, међутим, да интратерминалност поседује дифузну семантику (иако истраживања у којима се обрађује нису нарочито бројна, в. Ивановић 2012а, 2016; Поповић 2008), јер је средња фаза, према мишљењу В. С. Храковског, садржана у осталим фазним значењима; другим речима, средња фаза је најмање самостална у односу на све остале које чине систем фазности (према Ивановић 2012а: 35).

Наиме, В. С. Храковски (2002) издвојио је укупно 7 комбинација трију фазних значења (почетног, средњег и завршног) и средстава којима су изражени, где се за интратерминално наводи да се изражава глаголима несвршеног вида (даље НСВ), који означавају активности и теличне процесе (по Вендлеру *accomplishments*), глаголима стања и глаголима активности и ателичних процеса (по Вендлеру *activities*). Реч је, дакле, о актуелно-трајном значењу НСВ, односно о континуалној фази, па можемо условно рећи да се ради о *чистиој* интратерминалности; тј., како Храковски наводи, то је ситуација без почетне и завршне

² Будући да број актаната има утицаја на реализацију фазних метонимијских транспозиција, које могу бити изражене облицима презента и у вези су са семантичким типовима предиката (в. одељак 4.1.1).

³ Термин „средња фаза“ не схватамо нити анализирамо буквално јер се искуствено она не може прецизно одредити. Консултована литература такође не нуди инструмент којим је то могуће учинити, те стога приликом анализе узимамо у обзир чињеницу да је одређена активност отпочела и да тежи завршетку, због чега је важна темпорална карактеристика предиката.

⁴ Какви су, нпр., *још играји се, још живеји, још слушаји* итд. (Тошовић 2009).

⁵ Уп. *још родиванији, још проборавији, још регрмеји, још рележати* и др. (Тошовић 2009).

фазе (Храковски 2002: 194). Међутим, средња фаза често може бити спојена са почетном (што је блиско изражавању преласка у ново стање), те су њени експоненти, на пример, глаголи свршеног вида (даље СВ) почетне (нпр. *завонийти*, *йолейтейти*) или интензивне акционалне класе (*разбукйаийти се*, *ускомешаийти се*) (према Храковски 2002: 195–196). Супротно томе, средња фаза може бити спојена и са завршном, када се прелазак у ново стање подразумева те експлицира глаголима СВ комплетивне акционалне класе (Храковски 2002: 197), какви су *досејаийти*, *дорадиийти*, *дорећи* и сл.

У когнитивнолингвистичким проучавањима аспектуалности дешава се да се поистовећују средња фаза и продужетак:⁶ концепт *їродужейттак*, елементаран у погледу семантичке организације а сложен у погледу структуре, представља се простом реченицом у којој је присутан један тип фрејма – тзв. површински синтаксички, уп. *Она продолжала читать* (Белошاپкова 2007: 87) / *Она је насїављала да чийа* (превод наш – Т. Б.). У наведеном типу фрејма продужетак се представља речју (нпр. глаголима *продолжати* / *їродужаваийти*, *оставатся* / *осїајаийти*, *остатся* / *осїаийти*) и монопредикативном реченицом (Белошاپкова 2007: 156–157).

У домаћој лингвистици највише података о средњој фази налазимо код М. Ивановић (в. Ивановић 2012а; 2016), која је издвојила неколико могућности њеног изражавања. Наиме, када је реч о глаголима, средњу фазу денотирају они са значењем завршетка ситуације уз обавезну негацију (ова средства назива тзв. негативним; нпр. *не завршаваийти (се)* – *не завршиийти (се)*, *не їрекидаийти (се)* – *не їрекинуийти (се)*, *не їресїајаийти* – *не їресїаийти* и др.), као и глаголи којима је једно од значења интратерминално (нпр. *насїављаийти (се)* – *насїавїийти (се)*, *осїајаийти* – *осїаийти*, *їтрајаийти* и сл.) (Ивановић 2012а; 2016).⁷ Лексички показатељ интратерминалности може бити и речца *ли* уз редупликацију глагола, као и прилози попут (*и*) *даље*, *још*, *још увек* и сл. (Ивановић 2012а; 2016).

2. Узевши у обзир да глаголи НСВ инхерентно денотирају средњу фазу (уп. *Марко се куїа* [→ купео се до говорног тренутка и наставиће док се не окупа], *Јелена једе чоколадицу* [→ јела је до говорног тренутка и јешће док је не поједе]), задржаћемо се детаљније на одређеним

⁶ Сматрамо да није реч о истоветним категоријама, иако оне показују доста сличности, јер је у продужетку увек садржана информација о раније (вољно или невољно) *їрекинуїтом* извођењу радње, уп. *Они насїављају да їишу домаћи задаїттак* vs. *Они їишу домаћи задаїттак*.

⁷ Структуру аналитичких предиката којима се изражава средња фаза у украјинском и српском језику описала је М. Ивановић (2012а), те овде нећемо анализирати дату могућност изражавања интратерминалности.

сегментима горепоменути типологије В. С. Храковског (2002), према којој се интрагерминалност спаја са почетном и завршном фазом.

2.1. „Сливање“ почетне и средње фазе се углавном представља глаголима СВ, дериватима тзв. почетне (*зайеваџи*, *загребаџи*, *засврбеџи*; *ускомешаџи се*; *ражалосџиџи се* итд.) или пак интензивне акционалне класе (*усџлахириџи се*; *разбеснеџи се* и сл.).⁸ Дату врсту „сливања“ двеју фаза Храковски је описао на следећи начин: „(до тренутка t ситуација Р се не одвија); у тренутку t ситуација Р почиње да се одвија и одвија се у периоду Т, који следи непосредно након тренутка t“ (превод наш према Храковски 2002: 195–196).

Глаголи који припадају датом акционалном типу обично се називају „почетним глаголима“ или пак „почетна акционална класа глагола“ и сл., односно у литератури на српском језику (уп. нпр. Мразовић–Вукадиновић 2009; Новаков 2005; Тошовић 2009)⁹ најчешће се не прави дистинкција глагола са почетним значењем на *инхоаџивне*, *ингресивне*, *инџеџивне* и *инџесивне*, који су издвојени у русистичкој литератури, већ се наведени термини користе синонимично (Балек 2020: 2).¹⁰ Основна разлика између инхоатива и ингресива, код оних аутора који признају диференцијацију двају наведених типова почетних значења,¹¹ огледа се управо у односу почетка ситуације и њеног даљег развоја. Ингресивима се сматрају глаголи код којих се достиже резултат у процесу настајања неке појаве (*пољубиџь* / *заволеџи*, *побежати* / *џоџирчаџи*),¹² док се инхоативима означава настајање почетка у одређеној активности (што подразумева даљи развој ситуације – Т. Б.) (*забегати* / *џоџирчаџи*, *заговориџь* / *заговориџи*) (Земска 1955).¹³

⁸ Поред префикса *за-* почетност се може означити и префиксима *џо-* (*џоџи*, *џолеџеџи*), *џро-* (*џроговориџи*, *џроџеваџи*), *уз-* (*узлеџеџи*, *усџумариџи се*) и др. (Тошовић 2009: 94–109).

⁹ Али и код неких русиста, в. нпр. Зализњак–Шмељов (2000).

¹⁰ Уосталом, тако се ингресиви и инхоативи дефинишу и у *Речнику лингвистичких термина* (Розентаљ–Тељенкова 1985).

¹¹ В. А. Плунгјан (2003: 303), као и неки други руски научници, користи термин „инхоатив“ у својству именитеља почетка ситуације било којег типа. С друге стране, Н. С. Авилова (1976) у оквиру почетне акционалне класе издвојила је као подтипове *инхоаџивне* и *инџеџивне*. У претходним истраживањима фазности и ми смо термином „инхоатив“ обухватили искључиво почетак ситуације, без даље типологије (Балек 2020, 2021а).

¹² Односно на самом почетку активности, и њихово се значење не може представити помоћу аналитичког предиката *џочеџи X* (Тошовић 2009: 94).

¹³ Значења глагола и средства којима се они представљају често се не подударaju у српском и руском језику, уп. горе *побежати* и *забегати* које преводимо као *џоџирчаџи*, али постоје семантичке разлике међу њима.

Друга пак група научника сматра да се инхоативима означава почетак *јроцеса*, а ингресивима почетак *сїања* (курзив наш – Т. Б.; Титаренко 2019: 280). Ми ћемо, ипак, у датом раду термине *инхоативи*, *инхоативности* користити као синониме терминима *јочейности*, *јочейнак*.

2.1.1. Показало се да се (само) на основу глаголске лексеме не може прецизно одредити њена фазна вредност, већ да је контекстуално детерминисана, посебно уколико је реч о полипредикативним реченичним структурама у којима ситуативни фокус не мора бити на конкретном глаголу с почетним значењем на који се надовезује средња фаза. То се може илустровати нпр. глаголом *зайевати*, који према горенаведеним критеријумима припада инхоативима, те је акценат на почетној фази денотиране активности и имплицирано је да ће она трајати одређено време док не буде извршена у потпуности. Међутим, у контексту се ипак захтева експликација денотиране активности. Уп. следећи пример, у којем се не реализује инхоатив него ингресив: *Само нека им она, Кошћана, зайева, ја не само јушке већ ће и главе јобацати* (КССЈ). Семантички сагледавши ситуацију денотирану наведеном сложеном узрочном реченицом запажа се да ће у тренутку кад Коштана пусти глас, они главе побациати → радња певања нема својство трајања, тј. не може се идентификовати средња фаза. Ситуативни фокус није на глаголу *зайевати* ни у временској реченици у саставу сложене *Чим зайевамо, слегну се жене да слушају; ми развучемо неку жалосћиву, а оне се расћуже...* (КССЈ), и не може се прецизно тврдити да се почетна фаза развила, тј. прешла у интратерминалну.

2.1.2. Супротно томе, у примерима који следе глагол *зайевати* остварује се као ингресив, тј. продужетак радње од „фиксираног“ говорног тренутка је имплициран (односно реализована је и средња фаза): *Сїаде Владо у јрочелье, а Радош загусли и зайева* (КССЈ). Дати пример садржи још један глагол с почетним значењем – *загусли*, који контекстуално потпомаже даљи развој активности означене глаголом *зайевати* јер се оне истовремено одвијају. Наредни пример садржи временски детерминатор којим се указује на понављање радње, те се уједно подразумева да она има својство трајања – *с времена на време: С времена на време зайевале би младе жене јо неку јесму која је била у вези са јоменућим догађајима* (КССЈ). Проблем одређења присуства интратерминалности код глагола *зайевати* видљив је и у примеру *Промукли гласови млићаво зайеваше ја умукоше* (КССЈ), где је употребљен антонимичан глагол *умукнути*. С обзиром на то, сматрамо

да активност није (из)вршена до свог природног краја већ је прекинута, као и да је средња фаза постојала, али је веома кратко трајала.

2.2. У денотирању „сливања“ средње и завршне фазе учествују глаголи СВ тзв. финално-комплетивне акционалне класе, са префиксом *до-* у свом саставу, што је Храковски дефинисао на следећи начин: „ситуација Р се одвија у периоду Т, који непосредно претходи тренутку t_p ; у тренутку t_f ситуација Р се прекида услед достигнутоги природне границе (дакле настаје нова ситуација не-Р)“ (Храковски 2002: 197).

Б. Тошовић је издвојио две врсте комплетивних акционалних класа, формално означених наведеним префиксом, које разматра у оквиру модификација норме а не фазних модификација: (1) комплетивну, којом се изражава завршни део радње, процеса, односа (*доградити*, *доградити*, *догорети* и сл.) и (2) комплетивно-партитивну,¹⁴ помоћу које се означава додатно увећавање објекта или његовог деловања, односно достизање нужне норме (*досолити*, *дозидати*, *доилести*) (Тошовић 2009: 90, 91–92). М. Ивановић такође разликује две акционалне класе којима се изражава завршетак процесуалне ситуације, комплетивну и финитивну,¹⁵ код којих је једно од средстава представљања анализираниог значења формант *до-*, али се експлицитно не анализира интрагерминални сегмент који оне могу садржати (в. Ивановић 2012б: 206–214). У односу на претходно коментарисани тип реализације интрагерминалности, дати је транспарентнији јер је раније (непотпуно или пак незадовољавајуће) вршење одговарајуће активности имплицирано иако је фокус на њеном завршетку: *Породица се њроширила, ња дограђујемо кућу* [у активности дограђивања садржане су три различите ситуације, а у првој НСВ управо представља завршну фазу као интервал који претходи тренутку завршетка, а која би се могла посматрати као интрагерминална у односу на СВ];¹⁶ *Свеће су догореле, заменићу их* [могуће је да је субјекат пратио процес догоревања]; *Цабе дајемо њолике њаре на карње кад на крају увек доиљати*мо за нешићо.¹⁷

¹⁴ Осим формантом *до-*, дата врста, према Б. Тошовићу (2009: 91–92), може бити маркирана и префиксима *на-* + *до-* (*надоградити*) и *њод-* (*њодмасити*).

¹⁵ Финитивну акционалну класу издваја и Б. Тошовић (2009), али у оквиру фазности.

¹⁶ Могу се, како показује пример, користити и глаголи НСВ. Употреба секундарно имперфективизованих глагола, и то претежно за означавање актуелне ситуације је, сматра Ивановић (2012б: 207), прилично честа у поређењу са секундарно имперфективизованим глаголима насталим од иницијалних глагола.

¹⁷ Овде се има у виду макроситуација „плаћање“, а реч је о допунској радњи која се врши након истоветне радње и мења њен резултат. Наиме, процес плаћања није окончан јер се најпре даје новац за карту, а потом се активност плаћања наставља.

3. Модални глаголи у контексту интратерминалности. Супротно до сада посматраним глаголима, модални нису самостални, али сматрамо да се, за разлику од гореописаних, одликују универзалном интратерминалношћу. Наиме, немогуће је одредити трајање нити у којој се фази налазе ситуације описане у наредним примерима: *Жели да њосџане асџронауџи; Хиџео је да џронађе џосао; Воли дуго да сџава*. Премда су радње у говорном моменту локализоване у садашњости, прошлости односно имају узуални карактер, сматрамо да оне функционишу и ван тог фиксираног тренутка, у чему се и огледа њихова универзална интратерминалност. Чак и уколико би се адвербијалима временски ограничили модална компонента жеље и узуално значење обичаја, средња фаза би била доминантна јер се не може одредити полазна/завршна тачка нити степен испољености квалитета активности у том временском исечку, нпр.: *Од џеџе године је жеље / хиџео да буде лекар; Док је био на мору, волео је увече да седи на џџераси*. Глагол *жељеџи* у перформативној употреби има истоветне карактеристике,¹⁸ те тако нпр. у исказу *Желим џи сређан џуџи!* такође не можемо одредити „трајање“ (ни фазу) жеље.

4. Темпорална структура, адвербијали и фазни фокус. У овом одељку размотрићемо корелацију реализације интратерминалне фазе и употребу одговарајућих глагола у садашњости, будућности и прошлости.

4.1. Наиме, активност или стање означени облицима садашњег времена разматрају се у средини свога трајања или вишекратног понављања (Маслов 1984: 19; Књазев 2007: 395). Дакле, глаголи НСВ у презенту индикатива по правилу садрже информацију о средњој фази иако се она не маркира никаквим лексичким средствима, али само уколико је реч о тзв. актуелно-дуративној употреби НСВ, нпр.: *Марко учи нове речи за суџрашњи час; Кувам ручак, џа ћу онда џровераваџи џошџу; Мирно седе на џоду и џрелисџавају сџаре часоџсе*. У наведеним примерима подразумевани су и почетак и завршетак описаних активности, без обзира на то што се фокус налази на говорном тренутку у којем се радња „фиксира“ у својој развојној тачки (средњој фази). Уколико се пак трајање радњи временски ограничи помоћу одговарајућих детерминатора, такође је могуће реализовање средње фазе, али неретко долази до промене, условно речено, фазног фокуса: *Марко од синоћ учи нове речи за суџрашњи час; Кувам ручак још џола сџџа, џа ћу онда џро-*

¹⁸ На исти начин се понаша глагол *волеџи* у исказу *Волим џе!*, који може да функционише као индиректна наредба јер је имплицирано и културолошки условљено да се на такву изјаву узврати истом мером (одговори потврдно); тј. да се изврши добијена индиректна наредба (Балек 2021б: 749–750).

вераватӣӣ њошӣу; *Са̄ӣма мирно седе на њоду и њрелис̄тавају с̄ӣаре часо̄ӣсе*. У датим примерима адвербијалима од синоћ и са̄ӣма активност се на временској оси распостире од почетка извршења са акцентом на средњој фази уз потенцијалан (али очекиван) завршетак. С друге стране, у контексту у којем је употребљена одредба *још њола са̄ӣа* акценат је на средњој фази и завршетку активности. Сматрамо да је у наведеном случају померање фазног фокуса условљено двама факторима: први је постојање друге референтне активности – „проверавање поште“ (уп. *Кувам још њола са̄ӣа да бих њо̄ӣом могла да њроверим њошӣу*); док је други фактор маркирања активности од средине ка завршетку употреба прилога (квантификатора) *још* у оквиру сложеног прилога *још њола са̄ӣа*, чиме се време одмерава од наведене тачке ка крају јер је акценат (ситуативно тежиште) на другој активности.¹⁹

4.1.1. Фазне метонимијске транспозиције могу бити изражене облицима презента, приликом чега се као важан фактор издвајају број актаната и семантички тип предиката.²⁰ Када је реч о једном актанту, облик презента смешта радњу у будућност, те се остварује метонимија у домену проспекције пошто говорни тренутак претходи стварној реализацији радње (Књазев 2007: 397–398): *Мој ученик ӯӣсује факул̄тетӣ без њро̄ӣекције*;²¹ *Ос̄ӣајем код куће за њразнике*. Уколико се пак ради о више актаната, остварује се метонимија у домену ретроспекције будући да облик презента издваја средњу фазу ситуације, која се више пута понавља из почетка (Књазев 2007: 397): *Моји ученици ӯӣсују факул̄тетӣ без њро̄ӣекције*;²² *Ос̄ӣајемо код куће за њразнике*; *Наши с̄ор̄тис̄тӣ ос̄ӣварују за̄ӣажене резул̄татӣе и у индивидуалним и у екијним дисцӣплинама*.

4.2. Имајући у виду да се футуrom првим реферише о планираним догађајима за које не можемо са сигурношћу тврдити да ће бити предузете неопходне радње како би уопште почели, сматрамо да се интра-терминална фаза не може реализовати на плану будућности.

¹⁹ Активности се могу ограничити и помоћу полипредикативних израза којима се посредно указује на њихово трајање, и то захваљујући ванлингвистичком искуству говорника (попут *Радим још један зада̄ӣак, ња бежим у школу*; *Трчим још два круга и онда њравим њаузу* и сл.), где се трајање активности фиксирано у развојном тренутку ограничава самом том радњом. Лице ће се бавити активношћу у којој га „затичемо“, тј. решавањем задатака или трчањем, онолико дуго колико је потребно да се реши један задатак односно да се претрчи простор обухваћен детерминантом *два круга*.

²⁰ В. више код О. Н. Селиверстове (1988).

²¹ Оригинални пример Т. В. Булигине (1980: 353) гласи: *Мои ученик поступает в институт без протекции*.

²² Уп. *Мои ученики поступают в институт без протекции* (Булигина 1980: 353).

Наиме, у реченицама *Марко ће учиии нове речи за суџрашии час; Куваћу ручак, ња ћу онда ѡроверавати ѡошћу* и *Мирно ће седеџи на ѡоду и ѡрелисџаваће сџаре часоџсе* нема података о томе да је радња денотирана глаголима-предикатима (*ће учиии, куваћу* и *ѡрелисџаваће*) почела и да се њена средња фаза фиксира у говорном тренутку, већ само да је могућа/планирана. Слично важи и уколико се радња временски детерминише, нпр.: *Марко ће од јуџра учиии нове речи за суџрашии час*;²³ *Саџима ће мирно седеџи на ѡоду и ѡрелисџаваће сџаре часоџсе*. Међутим, уколико прилог има у свом саставу прилог-квантификатор *још*, нпр. *још ѡола саџа*, како је у горе наведеном случају, онда се може говорити о раније започетој активности чија се интратерминалност у исказу „фиксира“ иако је реч о будућности: *Куваћу ручак још ѡола саџа, ѡа ћу онда ѡроверавати ѡошћу*.²⁴ Дакле, лексема *још* у *још ѡола саџа* помаже, с једне стране, да се активност временски ограничи на плану будућности, а да је искуствено јасно да је она започета (в. горе), и, истовремено, спаја све условне фрагменте дате активности (иако је употребљен глагол НСВ), те се парцелација не може догодити (уп. **Скуваћу ручак (још) ѡола саџа...*).²⁵

4.3. С друге стране, употреба горенаведених глагола НСВ у прошлом времену не показује да је дошло до завршетка активности већ само да је реч о ретроспекцији, док, у суштини, радња остаје „фиксирана“ у истој (средњој) фази: *Марко је од синоћ учио нове речи за суџрашии час; Кувала сам ручак још ѡола саџа, ѡа сам онда ѡроверавала ѡошћу; Саџима су мирно седели на ѡоду и ѡрелисџавали сџаре часоџсе*.

Перфективне варијанте наведених глагола, с друге стране, уз обавезну промену временског детерминатора, сигнализују да је активност окончана: *Марко је (синоћ) научио нове речи за суџрашии час; Скувала сам ручак, ѡа сам онда ѡроверавала ѡошћу*. Глагол *седеџи* је специфи-

²³ Одредба *од синоћ* је због логичке интерпретације исказа замењена одредбом *од јуџра*, будући да се првом радња локализује у прошлости.

²⁴ Уп. и *Учићу још две лекџије* [→ одређени део градива је већ научен], *ѡа ћу одмарати очи; Завршаваћу рад кад се ѡримакне рок за ѡредају* [→ фрагментарно је урађен]. У датом случају глаголима НСВ допушта се могућа додатна парцелација активности до њиховог потпуног завршетка (нпр. учиће прво једну лекџију и направити кратку паузу, а након тога другу; тј. завршаваће фрагменте један по један пре него што све буде готово), што потенцијално продужава време коначног извршења активности, а уједно отвара могућност постојања више интратерминалних фаза. Ако бисмо уместо наведених глагола НСВ употребили облике СВ (*научићу* односно *завршићу*), поменута парцелација је мање вероватна.

²⁵ Осим уколико се не маркира додатним лексичким средствима.

чан у погледу постојања видског кореспондента СВ, тачније у систему не постоји његов прави видски парњак већ само различите перфективизоване варијанте, те због тога не можемо навести одговарајући пример. Ипак, интрагерминалност се, без сумње, може идентификовати и у изведеницама СВ датог глагола, нпр. делимитативној *йоседеџи*, где је фокус на кратком трајању радње (због чега сматрамо да је боље употребити је са одредбама које денотирају кратко трајање, уп. *Поседели су мирно на йоду неколико [?]саџи / йренуџака / минуџа и йрелисџавали сџаре часоџисе*), као и у пердуративној *йреседеџи*, код које се има у виду дуго трајање (*Два саџа (*йренуџак, *часак) су йреседели мирно на йоду и йрелисџавали сџаре часоџисе*).²⁶ Квантификатор *још* може се употребити у оквиру временски неспецификованог детерминатора *неко време* и уз делимитатив и уз пердуратив,²⁷ иако се ради о супротстављеним акционалним типовима у погледу трајања, управо стога што, на изванредан начин, одређује време реализације радње у зависној реченици према главној: *Поседели / Преседеди су још неко време у сџраху йре него шџо су рекли разлог свог доласка; Ти си брзо оџишао, а ови су йоседели / йреседеди још неко време*.

5. Кратка анализа интрагерминалности у контексту извршена је, пре свега, са аспекта глаголске лексеме као њеног експонента и ситуације као макроструктуре у односу на употребљени глаголски облик, уз додатну експликацију помоћу адвербијала. Према се, свакако, у списак носилаца интрагерминалног значења могу уврстити и различите речце, аналитички предикати и др. средства, али и глаголи који припадају другим акционалним типовима (првенствено делимитативи и пердуративи), они, овога пута, нису узети у разматрање.

Наше истраживање потврдило је, на материјалу српског језика, да значење средње фазе углавном јесте несамостално, те да се оно често „слива“ са почетком односно завршетком ситуације, када се реализује творбеним (махом префиксалним) средствима карактеристичним за инхоативну или комплетивну акционалну класу. Поред тога, показало се да и почетно значење, иако је далеко самосталније од интрагерминалног, манифестује већу зависност од контекста него завршно, посебно када се узме у обзир сливање са средњом фазом, а глаголска лексема се реализује у полипредикативном окружењу (нпр. у узрочној или временској реченици), што би свакако требало додатно проверити.

²⁶ Трајање пердуратива потребно је дефинисати на синтаксичком нивоу (у реченицама се обично наводи да радња траје *неко време*).

²⁷ С друге стране, уз прецизније указивање на трајање, *још*, чини се, показује ограниченију дистрибуцију: *Преседеди / [?]Поседеди су још йола саџа љуџке*.

Међутим, у датом случају се такође може утврдити присуство средње фазе у вршењу активности – уколико је реч о истоврсним глаголима, нпр. о двама са почетним (почетно-интензивним) значењем, или помоћу одговарајућих прилога.

С друге пак стране, примећено је да модални глаголи *хїеїїи*, *же-леїїи*, *волеїїи* поседују (и у перформативној употреби) својства која се могу условно назвати универзалном интратерминалношћу, будући да се не може дефинисати трајање радње денотиране њиховом допуном. Презент код глагола НСВ (у актуелно-дуративној употреби), природно, најпогоднији је за контекстуалну интерпретацију интратерминалности, премда су могуће метонимијске транспозиције у домену проспективности или пак ретроспекције, у зависности од броја актаната. Анализирано фазно значење лако се може идентификовати и на плану прошлости (у перфекту) код глагола НСВ, док је његова реализација најмање очекивана у футуру првом (односно на плану будућности). Ипак, употреба одговарајућих прилога (посебно оних у чијем је саставу прилог-квантификатор *још*, са специфичним синтаксичко-семантичким особинама), што често резултира променом фазног фокуса ситуације, помаже да се интратерминалност оствари и у таквим контекстуалним околностима.

ИЗВОРИ

- КССЈ: *Корпус савременог српског језика* на Математичком факултету Универзитета у Београду, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php> (приступљено 7. 8. 2021).
- Розентаљ–Тељенкова 1985: Д. Э. Розентаљ, М. А. Теленкова, *Словарь-справочник лингвистических терминов*, Москва: Просвещение.

ЛИТЕРАТУРА

- Авилова 1976: Н. С. Авилова, *Вид глагола и семантика глаголног слова*, Москва: Наука.
- Балек 2020: Тијана Балек, Начини исказивања почетног аспектуалног значења у српском и руском језику, *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*, Wiesbaden, 1–11.
- Балек 2021а: Тијана Балек, *Дефектност видске парадигме у руском и српском језику* [докторска дисертација], Нови Сад: Филозофски факултет.

- Балек 2021б: Тијана Балек, Морфосинтаксичке и прагматичке особине глагола *любить(ся)* и *волеѝти (се)* као експонената глагола са значењем позитивних осећања у руском и српском језику, *Philologia Mediana* XIII, Ниш, 739–755.
- Белошапкова 2007: Т. В. Белошапкова, *Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке*, Москва: URSS.
- Булигина 1980: Т. В. Булигина, Грамматические и семантические категории и их связи, в: *Аспекты семантических исследований*, ред. Н. Д. Арутюнова, А. А. Уфимцева, Москва: Наука, 320–355.
- Зализњак–Шмельов 2000: А. А. Зализњак, А. Д. Шмелев, *Введение в русскую аспектологию*, Москва: Языки русской культуры.
- Земска 1955: Е. А. Земская, Типы одновидовых приставочных глаголов в современном русском языке, в: Н. С. Поспелов, Н. Ю. Шведова, *Исследования по грамматике русского литературного языка*, Москва: Изд-во Академии наук СССР, 5–41.
- Ивановић 2012а: Милена Ивановић, *Изражавање акционалности у украјинском и српском језику* [докторска дисертација], Београд: Филолошки факултет.
- Ивановић 2012б: Милена Ивановић, Акционалне класе финалних глагола у украјинском и српском језику, *Славистика* XVI, Београд, 206–214.
- Ивановић 2016: Милена Ивановић, *Акционалности – семантика и форма: у савременом украјинском и српском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Књазев 2007: Ю. П. Књазев, *Грамматическая семантика: русский язык в типологической перспективе*, Москва: Языки славянских культур.
- Маслов 1984: Ю. С. Маслов, *Очерки по аспектологии*, Ленинград: Изд-во ЛГУ.
- Мразовић–Вукадиновић 2009: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новаков 2005: Predrag Novakov, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura publikacije.
- Плунгјан 2003: В. А. Плунгјан, *Общая морфология: введение в проблематику*, Москва: URSS.
- Поповић 2008: Људмила Поповић, *Језичка слика сиварности: когнитивни аспекти конјункцивне анализе*, Београд: Филолошки факултет.
- Селиверстова 1988: О. Н. Селиверстова, *Местоимения в языке и речи*, Москва: Наука.
- Титаренко 2019: Е. Я. Титаренко, *Имплицитная аспектология русского глагола*, Симферополь: ИТ «АРИАЛ».

- Тошовић 2009: Бранко Тошович, *Способы глагольного действия в сербском, хорватском и бошняцком языках*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, https://www-gewi.uni-graz.at/gralis-alt/GraLiS_TB/Bibliographie/pdf/Tosovic_Sposoby_gl_dejstvija_BKS_2008b.pdf (приступљено 6. 8. 2021).
- Хинчагова 2018: А. А. Хинчагова, Проблема семантической категории фазовости в современном русском языке, *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 1(79), ч. 1, 180–185.
- Храковски 2002: В. С. Храковский, Семантика вида (опыт исчисления), в: *Основные проблемы русской аспектологии*, ред. В. В. Иваницкий, Санкт-Петербург: Наука, 190–201.

Тияна И. Балек

НЕКОТОРЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ ОБ ИНТРАТЕРМИНАЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ НА МАТЕРИАЛЕ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В данной статье анализируется одна из четырех фаз в протекании действия — срединная (интратерминальная) фаза. Исследование ориентировано на идентификацию и описание функционирования данной фазы в различных контекстах, но прежде всего, когда она сливается с начальной и конечной фазами ситуации на материале сербского языка. Анализ показал, что реализация срединной фазы является более вероятной, если она сливается с конечной фазой и, соответственно, обозначается глаголами комплетивного способа действия. С другой стороны, выделение срединной фазы в рамках начальной вызывает затруднения, потому что, как показалось, проявляет большую степень зависимости от контекста. Кроме того, в статье отмечено, что модальные глаголы *жељећи*, *хћејћи* и *волејћи* обладают такими свойствами продолжительности действия, которые можно условно назвать *универсальной интратерминальностью*. Как правило, срединной фазой отличаются глаголы НСВ в настоящем времени, ее идентификация возможна и в прошедшем времени у глаголов того же вида, но в будущем ее можно идентифицировать только при помощи определенных наречий времени.

Ключевые слова: интратерминальность, фазовое значение, срединная фаза, начинательность, соединение, конечная фаза, предикаты, наречия, глагольные времена.